

David Kalhous

Svatopluk I. – kníže nebo král? : k otázce legitimizace velkomoravských knížat ve středověké i moderní historiografii

Historia Slavorum Occidentis 2(11), 64-89

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DAVID KALHOUS (BRNO)

SVATOPLUK I. – KNÍŽE NEBO KRÁL?
K OTÁZCE LEGITIMIZACE VELKOMORAVSKÝCH
KNÍŽAT VE STŘEDOVĚKÉ I MODERNÍ
HISTORIOGRAFIÍ

Słowa kluczowe: Wielkie Morawy, IX w., tytulatura władców, marchie, Karolingowie, Bretania, Frankowie

Keywords: Great Moravia, ninth century, titles of the princes, marches, Carolingians, Brittany, Franks

Abstract: Based on a comparison of the contemporary Annals of Fulda, Annals of St. Bertin, Chronicle of Regino and papal letters, the author analyses the position of the Moravian prince Svatopluk I (871–894). Through the comparison of Svatopluk with his contemporaries, princes of Brittany, the analysed texts are further studied in the framework of the Carolingian policy and political thinking.

Spor o to, zda byl Svatopluk králem, nebo „pouhým” knížetem jitří již několik desetiletí emoce zejména nacionalisticky profilovaného proudu slovenské historiografie, případně moravistů, kteří v důkazu jeho královské hodnosti vidí příhodnou berličku pro budování „národní” slávy¹. Problém onoho sporu

¹ Srov. kriticky k tomuto proudu M. Lysý, *Moravania, Mojžírovci a franská říša. Štúdie k etnogeneze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*, Bratislava 2014, s. 232–237, který také shrnuje a reflektuje starší literaturu, případně J. Steinhübel, *Bol alebo nebol Svätopluk kráľom?*, HČ 61, 2013, 671–696. Opačný názor zastávají např. M. Homza, *O kráľovskom titule Svätopluka I.*, HČ 61, 2013, s. 655–669, R. Marsina, *Knieža či kráľ Svätopluk a slovenské dejiny*, [in:] <http://matica.sk/wp-content/>

tkví – jak by tomu v historii mohlo být jinak? – zejména v pramenech². Jak známo, Velká Morava po sobě nezanechala ucelený historiografický narativ a pokusy o jeho rekonstrukci na základě mnohem pozdějších pramenů nepůsobí přesvědčivě³. Máme tedy k dispozici jednak moravsko-panonské legendy, jež si ale všímají dějin moci a její legitimizace jen potud, pokud mají něco společného s osudy Cyrila a Metoděje a jejich dílem. Tyto legendy pro vládců Moravy používají jen velmi obecné označení „kníže“⁴, i když jej tím odlišují

uploads/2015/06/Marsina-Knie%C5%BEa-%C4%8Di-kr%C3%A1%C4%BE-Sv%C3%A4topluk-a-slovensk%C3%A9-dejiny-%C5%A1t%C3%BAdia.pdf [staženo 9. 4. 2015], 11–12, případně L. E. Havlík, *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*, Brno 1994. Srov. rovněž F. Uličný, *Panovník Svätopluk I. – knieža či kráľ*, *Studia Historica Tyrnaviensia* 11–12, 2011, s. 39–50. Studie J. Bartl, *Opäť o kráľovskom titule Svätopluka I.*, *HČ* 62, 2014, s. 325–333 nemá jasný závěr, ani argumentační strukturu. Stranou ponechávám snahy učinit ze Svätopluka „krále Slováků“. Pokusy konstruovat středověké Slováky nepovažují za šťastné, ani pokud naším cílem bude pouze nalézt vhodné jméno pro slovanské obyvatel dnešního Slovenska ve středověku, jak nověji navrhuje např. R. Marsina, *Knieža či kráľ Svätopluk*, 15 – jméno totiž vždy pouze indikuje sdílenou identitu, pro níž nám ovšem pro danou oblast a území přesvědčivé důkazy chybí. R. Marsina se také pozastavuje nad kritikou podobných názorů na Slovensku, když kniha L. Havlíka nebyla v českém prostředí nijak zvlášť kritizována. Je to zavádějící hodnocení, neboť tato kniha je obecně považována za okrajovou a nikdo na její závěry nenavazuje. Zajímavé úvahy o Nitransku a Nitranec nabídl J. Steinhübel, *Počátky stredovekého Slovenska. Rozprávanie o dejinách nášho územia a okolitých krajín od sťahovania národov do začiatku 12. storočia*. Bratislava 2004, avšak ani jeho pokus, z metodického hlediska jistě podnětný a zajímavý, nepřinesl přesvědčivé důkazy, srov. recenze D. Kalhous, *Časopis Matice moravské* 125, 2006, s. 215–220. Studie vznikla s podporou projektu *Magnae Moraviae Fontes historici N. S. I.*, GA ČR P405/12/0625.

² Na to nejlépe poukázal ve své inspirativní studii F. Graus, *Rex-dux Moraviae*, *SPFFBU C 7*, 1960, s. 181–190.

³ Podobný pokus učinil L. E. Havlík, *Granum cathalogi praesulum Moraviae*, Zborník prací filozofické fakulty University Komenského: *Historica* 43, 1996 (1997), s. 87–99; idem, *On the Dating in the Old Slav Literary Monuments and the Primary Slav Chronography*, *Studia Źrodloznawcze* 30, 1987, s. 1–36, který se jej pokoušel rekonstruovat na základě kroniky Popa Dukljanina, avšak byl právem odmítnut. Srov. D. Kalhous, *Granum catalogi praesulum Moraviae jako pramen k dějinám Moravy v 9.-11. století?*, *Medievalia historica Bohemica* 11, 2007, s. 23–38.

⁴ *Žitije Konstantína*, ed. R. Večerka, [in:] *MMFH 2*, Brno 1967 (dále ŽK), kap. 14, s. 98: „moravskij knazъ”. *Vita Climenti cum translatione*, ed. J. Ludvíkovský, *ibid.*, kap. 7, s. 127 na podobném místě volí pro Rostislava označení „princeps Moravie”. *Žitije Mefodija*, ed. R. Večerka, [in:] *MMFH 2*, Brno 1967 (dále ŽM), kap. 5, s. 143 „knazъ slovjansky”, 10, s. 154 „Svatoplukъ knazъ” a „moravyska oblastъ”. Tento termín může být příbuzný s germánským „kuning-az”, srov. B. Vykypěl, *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích: etymologie jako pomocná věda historická*, Praha 2011², s. 128–133. To ovšem o jeho významu v 9. století neříká vůbec nic.

od krále Franků, jehož titulují „král“⁵, případně od vládce byzantského, „císaře“⁶. Můžeme čerpat taky ze soudobých nebo o málo pozdějších pramenů franckých, které jsou ovšem hlasem z prostředí převážně nepřátelského, případě z papežské kanceláře, a jejichž terminologie také není zdaleka jednotná⁷. Ani v jednom případě doklady neprozrazují, zač se považovala sama moravská knížata, pouze ukazují, kým je autoři jednotlivých pramenů mít chtěli⁸.

S ohledem na otázky, jež si hodláme položit, bude možné zcela pominout všechny pozdní prameny od 10. století, tedy takové, jež nejsou dílem současníků. Zejména u pramenů české vrcholně středověké provenience se jednalo o texty, jejichž snaha představit české panovníky jako dědice slavného moravského vládce Svatopluka a konstruovat přenesení jeho údajné koruny do Čech, je zjevná na první pohled; přitom je jisté, že jejich autoři, především tzv. Dalimil nebo Přibík Pulkava, neměli k dispozici žádné prameny, jež bychom neznali my a jež by datem vzniku sahaly do 9. století⁹.

Nejprve tedy provedeme komparativní rozbor titulatury ve *Fuldských letopisech*, jež jsou naším nejobsažnějším pramenem psaným většinou z pozic blízkých dvoru. Následně výsledky porovnáme s tím, jak moravská knížata označovali autoři *Annales Bertiniani* Prudentius a Hinkmar¹⁰, respektive jak

⁵ ŽM, 13, s. 158–159: „цѣсарь“.

⁶ ŽM, 16, s. 160: „koroljo ugrьbskomu“. „Uherský“ se obvykle považuje za pozdější interpolaci, podle Vavřínka, „Ugrьskujь korolь“, 261n. jde o Karla III., někteří soudí i na bulharského vládce, zase jiní nevylučují ani maďarského panovníka (Z. R. Diettrich, *Christianity in Great-Moravia*, Groningen 1962, s. 256–257).

⁷ Naposledy ke vztahům mezi papežským stolcem a Velkou Moravou Maddalena Betti, *The making of Christian Moravia (858–882): papal power and political reality*, Leiden 2014 (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, 24).

⁸ H. Wolfram, *Intitulatio I. Lateinische Königs- und Fürstentitel bis zum Ende des 8. Jahrhunderts I*, Wien – Köln – Graz 1967 (= Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 21), s. 9–13.

⁹ K této otázce D. Kalhous, *Anatomy of a Duchy. The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemyslid Bohemia*, Leiden – New York: Brill, 2012, s. 193–208; idem, *Vrcholně středověká tradice o Velké Moravě. K instrumentalizaci historické tradice*, [in:] *Velká Morava a velkomoravská staroslověňština*, red. M. Vepřek, Olomouc 2015, s. 90–120; ze starších M. Bláhová, „... kako jest koruna z Moravy vyšla...“ „*Translatio regni*“ ve *Staročeské kronice* tzv. *Dalimila*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 3, 1993, s. 165–176.

¹⁰ Základní informace shrnují J. L. Nelson, *The Annals of St-Bertin*, [in:] *Charles the Bald: Court and Kingdom. Papers Based on a Colloquium Held in London in April 1979*, red. M. T. Gibson – J. L. Nelson – D. Ganz, Aldershot 1990, s. 23–40; M. Meyer-Gebel, *Zur annalistischen Arbeitsweise Hinkmars von Reims*, *Francia* 15/1, 1987, s. 75–108; J. L. Nelson, *A Tale of Two Princes: Politics, Text and Ideology in a Carolingian Annal*, *Studies in Renaissance and Medieval History* 10, 1988, s. 105–141.

jej tituloval Regino z Prümu¹¹. Neobejdeme se také bez svědectví papežských listin. Dále se podíváme, jak byla v 8. a 9. století legitimizována panovnická moc a jakou roli v tom sehrávaly rituály korunovace a pomazání. Nakonec budeme sledovat podobný případ z téže doby, avšak z opačného konce francké říše.

Titulatura v *Annales Fuldenses*

Fuldské letopisy vznikaly od druhé poloviny 9. století. Jejich autoři většinou stáli v určitém vztahu k panovnickému dvoru. V závislosti na redakci popisují události let 714–887 (mohučská redakce), resp. 714–901 (bavorská redakce), přičemž se obě redakce shodují do r. 882¹². Narace událostí 8. a první čtvrtiny 9. století je vcelku pochopitelně pod silným vlivem *Annales regni Francorum*. Už první zprávy ukazují, nakolik může být situace terminologicky komplikovaná: když se zmiňují o Pippinu II., označují jej jako syna Ansegisova a vévodu Franků, který po smrti vévody Wulfoalda kraloval Austrálii a držel království Franků¹³. Podobně si podle letopisce i jeho vnuci, označovaní zde již jako majordomové rozdělili „království Franků“¹⁴. Situace se však

¹¹ K jeho kronice zejména Heinz Löwe, *Regino von Prüm und das historische Weltbild der Karolingerzeit*, Rheinische Vierteljahrsblätter 17, 1952, s. 151–179; W.-R. Schleidgen, *Die Überlieferungsgeschichte der Chronik des Regino von Prüm*, Mainz 1977 (= Quellen und Abhandlungen zur mittelhochrheinischen Kirchengeschichte, 31); S. Airlie, „Sad stories of the dead of kings”: Narrative Patterns and Structures of Authority, [in:] *Regino of Prüm's Chronicle, Narrative and History in the Early Medieval West*, red. E. M. Tyler – R. Balzaretto, Turnhout 2006 (= Studies in the Early Middle Ages, 16), s. 105–131; S. MacLean, *Insinuation, Censorship and the Struggle for Late Carolingian Lotharingia in Regino of Prüm's Chronicle*, English Historical Review 124, 2009, s. 1–28.

¹² Základní informace shrnuje W. Levison, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vorzeit und Karolinger*, VI: *Die Karolinger vom Vertrag von Verdun bis zum Herrschaftsantritt der Herrscher aus dem sächsischen Hause. Das ostfränkische Reich*, Weimar 1990, s. 671–687. K myšlenkovému světu autorů alespoň R. Corradini, *Die Annales Fuldenses - Identitätskonstruktionen im ostfränkischen Raum am Ende der Karolingerzeit*, [in:] *Texts and Identities in the Early Middle Ages*, red. R. Corradini et al., Wien 2006 (= Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philos.-Histor. Klasse. Denkschriften, 344; Forschungen zur Geschichte des Mittelalters, 12), s. 121–136.

¹³ *Annales Fuldenses*, ed. F. Kurze, MGH SRG 7, Hannover 1891 (dále AF), s. 1: *Pippinus filius Ansgisi, dux Francorum, post mortem Wolfaldi ducis partem Austriae regebat, obtinuitque regnum Francorum per annos XXVII cum regibus Hludowico, Hildeberhto et Dagoberhto*.

¹⁴ AF 4 741: *Cuius filii Carlomannus et Pippinus sub obtentu maiordomatus totius Franciae regnum suscipiunt et inter se dividunt*. K proměnám obsahu pojmu Frank nověji zejména

mění r. 751, kdy Pippin III. údajně vyslal své legáty k papeži Zachariášovi, aby se jej dotázali, kdo má vládnout, zda ten, kdo skutečně drží moc, anebo ti, kdo sice moc nemají, ale nazývají se králi¹⁵. Následně jsou pak označováni již jako králové¹⁶ či císařové¹⁷ – výjimkou je atypický titul „velký kníže“ užitý ovšem jenom jednou r. 794, a to zřejmě ve smyslu „významný vládce“¹⁸.

Podíváme-li se na to, jaké tituly anonymní letopisec přisuzuje jiným vládcům, situace se komplikuje. Pomíjím momenty, kdy se označení „dux“ pojí s příslušníkem franckých elit¹⁹, byť je zřejmé, že mezi „duces“ jako reprezentanty franckých elit a „duces“, označených určitým etnonymem, může být velmi volná hranice²⁰. Mohli bychom předpokládat, že na jednu stranu staví „duces“²¹ jako vládce těch oblastí, jež si Karlovcí nárokovali a hodlali je

H. Reimitz, *History, Frankish Identity and the Framing of Western Ethnicity, 550–850*, Cambridge 2015 (= Cambridge Studies in Medieval Life and Thought).

¹⁵ AF 751, s. 5–6: *Pippinus missa Romam legatione Zachariam papam o interrogat de regibus Francorum ex antiqua Meroingorum stirpe descendentibus; qui reges quidem dicebantur, sed potestas regni tota apud maiorem domus habebatur, excepto quod chartae et privilegia regis nomine scribebantur; et ad Martis campum, qui rex dicebatur, plaustro bubus trahentibus vectus atque in loco eminenti sedens semel in anno a populis visus publica dona sollempniter sibi oblata accipiebat, stante coram maiore domus et, quae a deinceps eo anno agenda essent, populis adnuntiante; sicque rege domum redeunte cetera regni negotia maior domus administrabat. Orat ergo sibi decerni, quis eorum iuste rex debeat dici et esse, ist qui securus domi sedeat, an ille, qui curam totius regni et omnium negotiorum molestias sufferat. Srov. AF 752, s. 6 Zacharias papa ex auctoritate sancti Petri apostoli mandat populo Francorum, ut Pippinus, qui potestate regia utebatur, nominis quoque dignitate frueretur. Ita Hildricus rex, qui ultimus Meroingorum Francis imperavit, depositus et in monasterium missus est, Pippinus vero in civitate Suessionum a sancto Bonifatio archiepiscopo in regem unctus regni honore sublimatus.*

¹⁶ AF 757, s. 7: *Haistulfus in venatione quadam equo lapsus regnum cum vita perdidit. Constantinus imperator Pippino regi inter cetera munera etiam organum mittit.*

¹⁷ AF 805, s. 16: *Carlus iunior in Boemanos Sclavos cum exercitu a patre missus depopulata provincia regem eorum nomine Lechonem occidit. Capcanus princeps Hunorum Aquis ad imperatorem venit...*

¹⁸ AF 794, s. 12: *... praesente magno principe Carlo et missis Adriani apostolici...*

¹⁹ Srov. k „duces“ v merovejské době A. R. Lewis, *The dukes of the Regnum Francorum, A.D. 550–751*, *Speculum* 51, 1976, s. 381–410.

²⁰ Srov. Jan Hasil, *Les élites franques de l'oues comme des chefs de clans dans l'environnement slave*, [in:] *Toleérance et intolérance*, red. D. Buschinger, Amiens 2011, s. 50–61 k „duces Bohemanorum“.

²¹ AF 849, s. 38: *Boemani more solito fidem mentientes contra Francos rebellare moliantur. Ad quorum perfidos motus comprimendos Ernestus, dux partium illarum et inter amicos regis primus, comitesque non pauci atque abbates cum exercitu copioso mittuntur. Barbari vero pro pace et securitate sua osbides se daturos et imperata facturos per legatos ad Thaculfum directos*

ovládnout nebo je dokonce ovládlí²²; na stranu druhou by pak stavěl „reges” jako panovníky těch území a lidí, které si Frankové ještě nepodrobili, případně to ani neměli v úmyslu²³. Langobardští králové by mohli být pouhou pochopitelnou výjimkou, neboť jejich království přežilo a titul krále Langobardů se stal součástí intitulace Karla Velikého²⁴.

Nicméně tento „klíč” bude nejspíše jenom určitým zjednodušením, neboť jako krále tituluje letopisec i frízského vládce Ratboda, jehož území bylo v době vzniku letopisů již více než 150 let součástí francké říše, aniž by tvořilo snadno odlišitelný celek jako langobardské království²⁵. Podobně i vládce

promittunt, cui prae ceteris credebant quasi scienti leges et consuetudines Slavicae gentis; erat quippe dux Sorabici limitis...

²² AF 728, s. 3: *Eudo dux moritur et Carlus Aquitaniae provinciam absque bello recepit.*; AF 742, s. 4: *... simul et Alamanos duce Theotbaldo rebellare temptantes mira celeritate comprimunt.*; AF 743, 4: *Karlomannus et Pippinus Odilonem duce[m] Baioariorum rebellare conantem proelio superant.*; AF 760, s. 7: *Pippinus Waipharii ducis stultitia permotus in Aquitania exercitu iustitias ecclesiarum Dei facere rennuentem rerum iniuste ablatarum restitutionem promittere sacramento cogit.*; AF 798, s. 14: *Transalabinos per Eburisum legatum suum et Thrasuchonem duce[m] Abodritorum in proelio vicit, ...*; AF 817, s. 20: *Sclaomir dux Abodritorum propterea, quod regiam potestatem, quam post mortem Thrasconis solus super Abodritos tenebat, cum Ceadrogo filio Thrasconis partiri iubebatur, iratus cum populo suo sibi subiecto defecit; et missa trans mare legatione cum filiis Godafridi amicitias iunxit.*; AF 823, s. 23: *...ad Liudemuhslum avunculum Bornae ducis...*; AF 845, s. 35: *Hludowicus XIII ex ducibus Boemanorum cum hominibus suis christianam religionem desiderans suscepit...*; AF 857, s. 45: *Otgarius episcopus et Hruodoltus comes palatii et Ernestus filius Ernusti ducis cum hominibus suis in Boemanos missi civitatem Wiztrachi ducis ab annis multis rebellem occupaverunt, expulso ab ea Sclavitago filio Wiztrachi, qui tyrannidem tunc in ea exercebat.* AF 858, s. 51: *Interea nuntiatum est ei in oriente rempublicam Sorabici limitis esse turbatam, eo quod Sorabi duce eius Zistiboro nomine sibi fidelissimo insidiosae peremptio defectionem meditarentur. Ac per hoc ille quidem ad comprimendam seditionem exortam in regnum suum, quanta potuit celeritate, regressus est.*

²³ AF 725, s. 2: *Sarraceni ab Eudo in auxilium suum vocati cum rege suo Abdirama Garonnam Burdigalemque perveniunt cunctis locis vastatis...*; AF 798, s. 13: *Hadolfus rex Gallaciae et Asturiae...*; AF 802, s. 15: *Aaron rex Persarum...*; AF 808, s. 17: *Godafridus rex Danorum, Abodritos bello adgressos quamvis multis afficeret malis, cum magno tamen copiarum suarum detrimento rediit, Reginoldo filio fratris sui et optimis militum suorum et manu promptissimorum amissis. ... Eardulf rex Nordambrurorum regno et patria pulsus ad imperatorem venit et patefacto adventus sui negotio Romam proficiscitur.*; AF 824, s. 23: *Rex Bulgarorum Omortag...*

²⁴ AF 770, s. 8: *Berhta regina filiam Desiderii, regis Langobardorum, Carlo filio suo cuniugio sociandum de Italia adduxit.* Srov. Wolfram, *Intitulatio I*, s. 220–224.

²⁵ AF, s. 1: *Unde ille divino auxilio liberatus (Karel Martell) primo certamine contra Radbotum regem Fresonum pugnans, dum fortiter dimicat, magnum exercitus sui dampnum consequitur.*

Obodritů, jehož několikrát předtím označil titulem „dux”, náhle obdaří titulem „rex”²⁶. Konečně „dux” mohl stanout v čele „regna”, jak ukazuje případ Svatooplukův (stejně jako dříve majordomů), neboť „regnum” bylo svébytným regionem²⁷, avšak nikoli nutně královstvím²⁸. To ovšem situaci ještě dále komplikuje, neboť nabízí možnost označit danou osobu pouze jménem, a jakýkoli titul zcela vynechat²⁹. To by znamenalo, že je potřeba domýšlet se na základě předchozích zpráv³⁰. Tato nejednoznačná situace ukazuje, že se udělovaná terminologie vždy neřídila jednoznačným pravidlem, byť je zřejmá tendence potlačovat závislost, případně jí dávat vyniknout prostřednictvím titulů připisovaných jednotlivým osobám³¹. Jako projev pýchy hodnotí pokus durynského vévody zvat se králem již Fredegar³², podřízenost vévodů

²⁶ AF 844, s. 35: *Hludowicus Obodritos defectionem molientes bello perdomuit occiso rege eorum Goztomuizli terramque illorum et populum sibi divinitus subiugatum per duces ordinavit.*

²⁷ K pojmu „regnum” v soudobých pramenech zejména H.-W. Goetz, *Regnum: Zum politischen Denken der Karolingerzeit*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Germanistische Abteilung 104, 1987, s. 110–189, který upozorňuje v první řadě na to, že se s ním pojí představa panství, existujícího nezávisle na svém vládcu.

²⁸ Nutno souhlasit s Miroslavem Lysým, *Moravia, Mojmírovi a franská říša*, s. 247, že termín nelze slepě překládat jako „království”, jak se mnohdy děje. Opačně R. Marsina, *Knieža či kráľ Svätopluk*, s. 14, pozn. 72.

²⁹ AF 869, s. 69: *Nec minus Carlmannus regnum Zuentibaldi nepotis Rastizi igne et gladio depopula(ba)tur...;* AF 869, s. 71: *Zuentibald nepos Rastizi propriis utilitatibus consulens se Carlmanno una cum regno, quod tenebat, tradidit;* AF 884, s. 110 podle řezenského pokračování: *Hoc experimento Arbo concussus amicitiam iniit cum Zuentibaldo duce Maravorum gentis...;* AF 884, s. 111: *Igitur eodem anno, quo illi pueri praedictum comitem, id est Arbonem, a rege commendatorum exortem fieri honorum impetraverunt, Zwentibaldus dux Maravorum, plenum doli et astutiae cerebrum, non inmemor utriusque, quanta ab antecessoribus istorum puerorum cum gente sua, usque dum ad illos terminum Baiowario rum praetenderunt, passus sit mala, insuper etiam amicitie ac iuramenti, quae cum Arbone iniit pepigitque, ad hoc vindicare proficiscitur et perfecit;* AF 892, s. 121: *...sperans sibi Zwentibaldum ducem obvium habere...*

³⁰ Srov. AF 846, s. 36: *...ducem eis constituit Rastizen nepotem Moimari...;* AF 855, s. 45: *Rex quoque Hludowicus in Slavos Margenses contra Rastizen ducem eorum sibi rebellantem...;* AF 863, s. 56: *Interea rex collecto exercitu specie quidem quasi Rastizen Margensium Sclavorum ducem cum auxilio Bulgarorum ab oriente venientium, ut fama fuit, domaturus, re autem vera ad Carantanos filium exupgnaturus accessit.*

³¹ Srov. již F. Graus, *Rex-dux*. K otázce titulatury franckých elit viz Karl Brunner, *Der fränkische Fürstentitel im neunten und zehnten Jahrhundert*, [in:] *Intitulatio II. Lateinische Herrscher- und Fürstentitel im neunten und zehnten Jahrhundert*, Wien – Köln – Graz 1973 (= *MIÖG ErgB.* 24), s. 179–340.

³² *Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici Liber IV*, ed. B. Brusch, *MGH SRM 2*, Hannover 1888, IV. 87, s. 165: *Radulfus superbia aelatus admodum, regem se in Toringia esse*

a hrabat králi zase zcela nepochybně dokládá např. zápis z pařížské synody r. 829³³.

Své představy o místě těchto osob ve strukturách východofranckého království formuluje mnohem zřetelněji prostřednictvím struktury vyprávění, i volbou a zvolených termínů, které instruují čtenáře, jak má chápat vzájemný vztah mezi aktéry: Střet mezi Rastislavem a Ludvíkem je uchopen prostřednictvím pojmu „vzpouora“, jenž implikuje povinnost věrnosti a poslušnosti³⁴, podobně jako přiznání práva soudu nad Rastislavem³⁵. K užítku přichází i stereotyp „zrádného barbara“³⁶, který ovšem nakonec prostřednictvím svého posla přislíbí přísahou věrnost a platbu tributu výměnou za

cinsebat; amicicias cum Winidis firmans, ceterasque gentes, quas vicinas habebat, cultum amiciciae oblegabat. In verbis tamen Sigiberto regimini non denegans; nam in factis forteter eiusdem resistebat dominacionem.

³³ *Concilia aevi Karolini*, 2 (819–842), MGH *Concilia* 2. 2, ed. A. Werminghoff, Hannover – Leipzig 1908, s. 654: *His, quae praemissa sunt, declarantur, quod hi, qui post regem populum Dei regere debent, id est duces et comites...* Na napětí mezi pojmy *rex*, *princeps* a *dux* v biblickém příběhu o Saulovi poukazuje K. Brunner, *Fränkische Fürstentitel*, s. 181–191, a také velmi pečlivě zvažuje dopady možné pozvolné ztráty legitimacy Karlovců na možný vzestup regionálních nositelů moci. Novější historiografie se domnívá, že titul *dux* ztratil na hodnotě na sklonku 8. století a v pramenech 9. století byl často používán, aby dehonestoval své nositele jako rebely. Tak M. Betti, *Making*, s. 187–188 dle K. F. Werner, „*Missus – Marchio – Comes*”. *Entre l’administration centrale et d’administration locale de l’Empire carolingien*, [in:] *Histoire comparée de l’Administration (IVE–XVIIIe siècles)*, red. W. Paravicini, K. F. Werner, Zürich, München 1980 (= *Beihefte der Francia* 9), s. 191–241, 216 a pozn. 96, s. 216–217. Jsem k tomuto závěru skeptický, sám Werner neuvádí žádné konkrétní argumenty, hovoří pouze o „nebezpečném titulu“.

³⁴ Srov. předchozí poznámka. AF 866, s. 65: *Sed et Heimricum principem militiae suae ad Rastizen destinavit, obnixè postulans, ut eiusdem conspirationis fautor fore non recusaret.*

³⁵ AF 870, s. 72: *Et post paululum inde transiens circa Kalendas Novembris in Baioriam profectus est; ibique cum suis colloquium habens Rastizen gravi catena ligatum sibi praesentari iussit eumque Francorum iudicio et Baioariorum necnon Sclavorum, qui de diversis provinciis regi munera deferentes aderant, morte damnatum luminibus tantum oculorum privati praecepit.*

³⁶ AF 870, s. 73–74: *...nam Zuentibald ceteris castrametantibus urbem antiquam Rastizi ingressus est statimque Sclavisco more fidem mentitus et iuramenti sui oblitus non ad expugnandum Sclagamarum, sed ad ulciscendam contumeliam a Karlmanno sibi illatam vires studiumque convertit. AF 892, s. 121: *Inde Orientem proficiscitur, sperans sibi Zwentibaldum ducem obvium habere; sed ille more solito ad regem venire rennuit, fidem et omnia ante promissa mentitus est. AF 894, s. 125: *Zwentibaldus, dux Maravorum et vagina totius perfidiae, cum omnes regiones sibi affines dolo et astucia perturbando humanum sanguinem siciens circumiret, ultimum hortando suos, ne pacis amatores, sed potius inimici domesticis persisterent, diem ultimum clausit infelicitè.***

mír³⁷. To, že Svatopluk sám na sněm nepřišel, a byl přesto schopen dosáhnout svého, však naznačuje, že jeho pozice byla poměrně významná a že král Ludvík byl nucen tento stav akceptovat. V jiném případě by se s ním o deset let později nesetkali další východofranští panovníci na hranici: Ludvíkův syn Karel Tlustý v oblasti *Monte Comiano*³⁸, případně jeho vnuk Arnulf v *Omuntesperchu*³⁹. Popis těchto setkání, který již pochází od jiného autora, zároveň naznačuje, že se postavení moravského knížete podstatně změnilo od momentu, kdy se ocitl spolu se svým strýcem v zajetí a následně před královským soudem, jež Rastislava odsoudil ke ztrátě zraku a Svatoplukovi nenabízel zářné vyhlídky do budoucna⁴⁰.

³⁷ AF 874, s. 82: *Cuius legationis princeps erat Iohannes presbyter de Venetiis, qui etiam ut ei rex omni ambiguitate remota crederet, quicquid verbis dicebat, sacramento firmabat, videlicet ut Zuentibald regi fidelis permaneret cunctis diebus vitae suae et censum a rege constitutum per annos singulos solveret, et si ei tantummodo quiete agere et pacifice.*

³⁸ AF 884, s. 111: *Imperator per Baiowariam ad Orientem proficiscitur veniensque prope flumen Tullinam Monte Comiano colloquium habuit. Ibi inter alia veniens Zwentibaldus dux cum principibus suis, homo, sicut mos est, per manus imperatoris efficitur, contestatus illi fidelitatem iuramento et, usque dum Karolus vixisset, numquam in regnum suum hostili exercitu esset venturus.* Srov. AF 884 dle mohučské redakce, s. 101: *Imperator in terminis Noricorum et Sclavorum cum Zuentibaldo colloquium habuit [...].* K lokalizaci viz Z. Měřinský, *Morava na úsvitě dějin*, Brno 2011 (= *Vlastivěda moravská. Nová řada Země a lid 4*), s. 522–523, shrnuje další teorie, které obvykle ztotožňují Mons Comianus s rozsáhlejším územím, nikoli s jedním bodem na mapě. Srov. S. MacLean, *Kingship and politics in the late ninth century: Charles the Fat and the end of the Carolingian Empire*, New York, NY 2003, s. 140–142; k interpretaci: M. Lysý, *Moravia, Mojmirovci a franská říša*, s. 210–221. K volbě místa setkání jako dokladu postavení jednajících stran viz např. I. Voss, *Herrschartreffen im frühen und hohen Mittelalter. Untersuchungen zu den Begegnungen der ostfränkischen und westfränkischen Herrscher im 9. und 10. Jahrhundert sowie der deutschen und französischen Könige vom 11. bis 13. Jahrhundert*, Köln 1987.

³⁹ AF 890, s. 118: *Mediante vero quadragesima rex Pannoniam proficiscens generale conventum cum Zwentibaldo duce loco, quem vulgo appellatur Omuntesperch, habuit.* Omuntesperch se obvykle hledá v blízkosti Vídeňského lesa, srov. B. Bretholz, *Dějiny Moravy*, I/1, Brno 1896, s. 50. Jak ukázal H. Koller, *Der „mons Comagenus“*, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 71, 1963, s. 237–245 název *Cumeoberg*, *Comianus* je nutné vztahovat na celé předhůří Alp od Vídeňského lesa až po Rosaliengebirge včetně, nazývané r. 859 *Cuminos montes*, *Chuomberg*.

⁴⁰ AF 870–871, s. 70–73.

Svatoplukova titulatura v *Annales Bertiniani*

Zmínky o moravských vládčích v *Annales Bertiniani* jsou podstatně méně početné. Pomineme-li zmínku k r. 870, jež pojednává o Rastislavově přemožení „Istí i bojem“⁴¹, nejsou zprávy Hinkmara z Remeše, autora zápisů 60.-80. let 9. století, příliš sdílné. Typické je pro ně zejména systematické užívání pojmu *regulus*, jímž se budeme zabývat dále⁴². Zprávy Hinkmarovy prozrazují málo, avšak zdá se, že názory autorů zpráv *Fuldských letopisů* nesdílel, a tak nepovažoval Rastislava ani Svatopluka za podřízené Ludvíku Němci a jeho nástupcům. Naopak jeho předchůdci Prudentiovi stereotyp zrádných a nevěrných Slovanů cizí nebyl. Odlišnou perspektivu obou autorů snad lze vysvětlit tím, že starší z nich působil za dob, kdy byla říše celistvá pod vládou Ludvíka Požbožného, tedy v době, kdy byli Slované společnými nepřáteli⁴³.

Jasnějšímu výkladu se vzpírá výše zmíněné označení *regulus*. Obvykle se uvažuje o pouhém deminutivu, které by s sebou neslo oslabení legitimacy a autority nositele. Jiné řešení nabídl v poslední době H.-H. Kortüm⁴⁴, když se zamýšlel nad pasáží z *Fuldských letopisů* komentující situaci po smrti Karla III⁴⁵. Podle něho nutno v tomto případě *regulus* vykládat v souladu s biblickou knihou Josiáš 14:28–31, jež posouvá význam pojmu směrem

⁴¹ *Annales Bertiniani*, ed. B. Waitz, MGH SRG 5, Hannover 1883 (dále AB), 870, s. 109: ... *Indeque mense maio ad Attiniacum palatium uenit; ubi et XIIcim missos fratris sui Hludouuici pro diuisione regni accepit, qui superciliose tam de sanitate corporis Hludouuici quam de prosperitate, quia R e s t i c i u m V u i n i d u m , sibi diutino tempore infestissimum, tam dolo quam bello captum, eleuati, minus debito sacramenta inter eos facta duxere seruanda...*

⁴² Srov. pozn. 44–46.

⁴³ AB 853, s. 43: *Guinedes contra Ludouuicum solitis sibi perfidiis mentiuntur...*

⁴⁴ H.-H. Kortüm, „Multi reguli in Europa ... excrevere“: *Das ostfränkische Reich und seine Nachbarn*, [in:] *Kaiser Arnolf. Das ostfränkische Reich am Ende des 9. Jahrhunderts*, red. F. Fuchs, München 2002, s. 68–88.

⁴⁵ AF 888, s. 116: *Rex Arnolfus urbe Radasbona receptis primoribus Baiowariorum, orientales Francos, Saxones, Duringos, Alamannos, magna parte Sclauanorum, natalem Domini et pascham ibidem honorifice celebravit. Illo diu morante multi reguli in Europa vel regno Karoli sui patruelis excrevere. Nam Perngarius filius Ebarhardi in Italia se regem facit; Ruodolfus uero filius Chuonradi superiorem Burgundiam apud se statuit regaliter retinere; inde itaque Hludowicus filius Buosoni a et Wito filius Lantberti Galliam Belgicam necnon Provinciam prout reges habere proposuerunt; Odo filius Rodberti usque ad Ligerim fluvium vel Aquitanicam provinciam sibi in usum usurpavit; deinceps Ramnolfus se regem haberi statuit.*

do říše zvířat a nestvůr⁴⁶. Nicméně jeho interpretace se váže na představu, že současníci vnímali události let 887/888 jako zásadní zlom. Stejně tak není jeho výklad přenositelný na další soudobé zprávy, zvláště proto, že AB v pasážích sepsaných Hinkmarem sice nezastírají nepřátelství mezi Rastislavem a Ludvíkem, avšak nevyjadřují se o Moravanech a jejich vládci nijak kriticky⁴⁷.

Svatoplukova titulatura u Reginona

Třikrát se o Moravanech zmiňuje kronikář přelomu 9. a 10. století Regino. Zatímco Rastislava označuje obecně jako knížete či vládce⁴⁸, o Svatooplukovi hovoří jako o králi⁴⁹. Děje se tak nejen v rámci stručného nekrologu, avšak také v pasáži, která se týká udělení Čech Svatooplukovi Arnulfem⁵⁰. Zde se

⁴⁶ Isaias (Isaiah) 14:28–30 [28] *In anno quo mortuus est rex Achaz, factum est onus istud: [29] Ne laetaris, Philisthaea omnis tu, quoniam comminuta est virga percussoris tui; de radice enim colubri egredietur regulus, et semen ejus absorbens volucrem. [30] Et pascentur primogeniti pauperum, et pauperes fiducialiter requiescent; et interire faciam in fame radicem tuam, et reliquias tuas interficiam.* Srov. Isaias (Isaiah) 30:6: *Onus jumentorum austri. In terra tribulationis et angustiae leaena, et leo ex eis, v i p e r a e t r e g u l u s v o l a n s ; p o r t a n t e s s u p e r h u m e r o s j u m e n t o r u m d i v i t i a s s u a s, e t s u p e r g i b b u m c a m e l o r u m t h e s a u r o s s u o s, a d p o p u l u m q u i e i s p r o d e s s e n o n p o t e r i t.*

⁴⁷ AB 861, s. 55: *Carlomannus, Hlodouuici regis Germaniae filius, cum Resticio Vuinidorum regulo foederatus, a patre deficit et Resticii auxilio magnam sibi partem usque ad Hin fluium paterni regni praesumit.*; AB 862, s. 61: *... Hlodouuicus ad reconciliandum uel ad resistendum filio suo Karlomanno, qui a uxiliante Restitio Vuinidorum regulo contra patrem rebellauerat, Baioariam petit.*; AB 870, s. 114: *... Et in breui absolutos ad fratrem suum Karolum eos direxit, et ipse mox, ut aliquantum conualuit, ad Reghinisburch pergens, Restitium Vuinidorum regulum, a Karlomanno per dolum nepotis ipsius Restitii captum et aliquamdiu in custodia detentum, post iudicium mortis execari et in monasterium mitti praecepit, suosque filios Hludouuicum et Karolum ad se uenire praecepit.*

⁴⁸ *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon*, ed. F. Kurze, MGH SRG 50, Hannover 1890 (dále Regino), 860, s. 78: *... plurima bella strenuissime gessit aduersus Sclavorum gentes, siquidem Marahensium regna ingressus armis cuncta perdomuit, capto eorum principe nomine Rastiz, cui etiam propter violate foedea oculos effoderi iussit.*

⁴⁹ Regino, 894, s. 143: *Circa haec etiam tempora Z u e n d i b o l c h r e x M a r a h e n s i u m S c l a v o r u m, vir inter suos prudentissimus et ingenio callidissimus, diem clausit extremum; cuius regnum filii eius pauco tempore infeliciter tenuerunt, Ungaris omnia usque ad solum depopulantibus.*

⁵⁰ Regino, 890, s. 134: *Anno dominicae incarnationis DCCCXC. Arnulfus rex concessit Z u e n d i b o l c h M a r a h e n s i u m S c l a v o r u m r e g i d u c a t u m B e h e m e n s i u m,*

také mimo jiné píše o královském pomazání, aniž by bylo zcela jednoznačné, na koho se vztahuje slovo *illi* – představa o této události rozhoduje o překladu, tj. o tom, zda je slovo vztaženo ke Svatoplukovi nebo k Arnulfovi⁵¹. Indi-
cií, že se jedná spíše o Arnulfa, je svědectví dalších pramenů, které podávají
zprávu o jeho volbě a povýšení v listopadu 887⁵², zatímco v případě Svatoplu-
kově máme jen tuto nejistou větu.

Svatoplukova titulatura v papežské korespondenci

Nahlédneme-li do papežské korespondence, naše nejistota rovněž nezmizí. Listy, jež bychom mohli použít, jsou pouze tři. Zatímco v nejstarším z nich, vydaném 14. 6. 879, objevuje se pouze inskripce *Zuentapu ... de Moravna*⁵³, je v dalších dvou situace složitější. V listu s incipitem *Industrię tuę* z června 880, který s předchozím pojí rukopisné dochování prostřednictvím papežských register, je Svatopluk označen jako *gloriosus comes* a přijat pod ochranu papežského stolce⁵⁴. Titul, přisouzený Svatoplukovi a převzatý z císařské administrativy, se tak jeví jako papežské *imitatio imperii* a demonstrace papežské autority⁵⁵. Titul zároveň naznačuje cenu, jíž mu jako možnému spojenci papež přisuzoval – jinde v dopise jej označuje jako *unicus filius* a udílí mu značnou moc nad moravskou církví, včetně práva zakládat biskupství, což bylo srovnatelné s pravomocemi panovníka východofrancké říše⁵⁶. Konečně v posledním listu papeže Štěpána V. ze září 885 je Svatopluk otevřeně označen jako *rex Sclavorum*⁵⁷. List je sice podezřelý, neboť se dochoval pouze prostřednictvím rukopisu Heiligenkreuz 217 z 10.-11. století a G. Laehr poukázal na možnost padělání. Nicméně lze předpokládat existenci pravého

*qui hactenus principem suae cognationis ac gentis super se habuerant Francorumque regibus fidelitatem promissam inviolato foedere conservaverant, eo quod illi, antequam in regni fastigio sublimaretur, familiaritatis gratia fuerit conexus: denique filium eius, quem ex pellice suscep-
erat, a sacro fonte levavit eumque ex nomine suo Zuendibolch appellari fecit.*

⁵¹ Srov. MMFH NS I, s. 122–123, pozn. 751 (v tisku).

⁵² RI I n. 17651 (http://www.regesta-imperii.de/id/0887-11-00_1_0_1_1_0_3958_17651).

⁵³ *Epistolae*, [in:] MMFH 3, č. 80, s. 189.

⁵⁴ *Epistolae*, [in:] MMFH 3, č. 90, s. 199, 201–203.

⁵⁵ M. Betti, *Making*, s. 188 dle L. E. Havlík, *The Roman Privilege „Industriae tuae” for Moravia (1100th Anniversary)*, [in:] *Cyrrilomethodianum* 7, 1983, s. 23–37.

⁵⁶ *Epistolae*, [in:] MMFH 3, č. 90, s. 205. Srov. Betti, *Making*, s. 189–192.

⁵⁷ *Epistolae*, [in:] MMFH 3, č. 101, s. 217.

listu, přičemž zájem padělatele i podle Laehrova úsudku rozhodně neplatil inskripci, ale obsahu listu⁵⁸.

Problém panovníckých nástupnických rituálů v raném středověku

Byl tedy Svatopluk I. králem? Jeho předchůdce tak označují *Xantenské letopisy*⁵⁹. Nicméně chybí zprávy, které by zmiňovaly příslušné rituály, jež jsou tradičně s přijetím královské hodnosti spojovány. Očekáváme je právem? Moc, církev a náboženské představy a rituály byly pochopitelně vždy úzce propojeny⁶⁰. Církev ostatně nabízela vládcům svou ochranu, aniž by absolvovali rituály korunovace a pomazání, neboť prosazovala představu, že panovník jako osoba, již je Bohem svěřena vláda, požívá zvláštní ochrany a zločin proti němu odpovídá zradě Jidášově⁶¹. Úzké propojení mezi střežením pravověrnosti, již byla podmiňována spása poddaných, a držením moci dokumentuje velké množství soudobých pramenů⁶².

Přestože se již merovejští králové dovolávali sakrality své moci a svou legitimitu spojovali s posvátným obecně a s církví zvláště⁶³, jejich nástupnické

⁵⁸ G. Laehr, *Das Schreiben Stephans V. an Sventopulk von Mähren*, Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 47, 1928, s. 159–173.

⁵⁹ *Annales Xantenses*, edd. M. Gumbert-Hepp, J. P. Gumbert, [in:] *Annalen van Egmond. De Annales Egmondenses tezamen met de Annales Xantenses en het Egmondse Leven van Thomas Becket*, Hilversum 2007 (= *Middeleeuwse Studies en Bronnen*, 107), 871, s. 86: *RASTICIUS rex margorum a Karlomanno captus. et in franciam patri directus. ibique postea luminibus privatus est.*

⁶⁰ Přehledně F.-R. Erkens, *Herrschersakralität im Mittelalter. Von den Anfängen bis zum Investiturstreit*, Stuttgart 2006. Není zde třeba řešit problém „Sakralkönigtum“, viz např. Christoph Dartmann, *Die Sakralisierung König Wambas. Zur Debatte um frühmittelalterliche Sakralherrschaft*, *Frühmittelalterliche Studien* 44, 2010, s. 42–43, kde autor spolu s Erkensem rozlišil plně vyvinuté sakrální království od 4 elementů sakrality, které jej tvoří a jež chápe jako autonomní.

⁶¹ Srov. První staroslověnská legenda o sv. Václavu (*charvátolaholská redakce*), ed. J. Vajs, [in:] *Sborník staroslověnských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*, red. J. Vajs, Praha 1929, s. 38; *Concilia aevi Saxonici DCCCCXVI-MI, 1. DCCCCXVI-DCCCCCLX*, ed. E.-D. Hehl – H. Fuhrmann, MGH Conc. 6/1, Hannover 1987, § 19, s. 28.

⁶² Srov. např. lamentace nad tím, že Svatopluk dovolil „světlu obcovat s temnotou“, a tím přivodil pád Moravy, viz *Legenda Christiani*, ed. J. Ludvíkovský, Praha 1978, kap. 1, s. 18.

⁶³ Srov. Y. Hen, *The christianisation of kingship*, [in:] *Der Dynastiewechsel von 751. Vorgesichte, Legitimationsstrategien und Erinnerung*, red. M. Becher – J. Jarnut, Münster 2004,

rituály neznáme a nejspíše nebyly spojeny s církví. První případ pomazání ve středověké Evropě se udál až na počátku vlády krále Wamby v 70. letech 7. století⁶⁴. Počátek tradice, od níž se odvíjí všechna pozdější středověká pomazání, však výzkum hledal v r. 751, kdy se Pippin III. rozhodl nahradit posledního krále merovejské dynastie a měl přijmout královské pomazání. I v tomto případě, jak se nyní ukazuje, byla tradiční představa nejspíše mylná, neboť vycházela z relativně pozdních pramenů sepsaných z perspektivy doby okolo r. 800. Údajné Pippinovo pomazání se nyní interpretuje spíše jako „Firmsalbung“ a předpokládá se, že skutečné pomazání se stalo součástí korunovačního rituálu až později⁶⁵.

Korunovace je rovněž dosvědčena až v souvislosti s vládou Karla Velikého⁶⁶. Ve východofranckém prostoru se s korunovacemi v 9. století nesetkáme do korunovace Ludvíka Dítěte r. 900⁶⁷, ať je Brühlův postoj v této věci jakkoli optimistický⁶⁸. Skepsi v této věci ostatně posiluje dobře argumentovaná teze další vynikající znalkyně karolínské doby, Janet Nelson, jež vidí v těchto rituálech sahajících hluboko do 9. století nikoli *conditio sine qua non* nástu-

s. 163–177; R. Le Jean, *Die Sakralität der Merowinger oder: Mehrdeutigkeiten der Geschichtsschreibung*, [in:] *Staat im frühen Mittelalter*, red. S. Airle, W. Pohl, H. Reimitz, Wien 2006, s. 73–92.

⁶⁴ Iulianus Toledanensis, *Historia Wambae regis*, ed. W. Levison, MGH SRM 5, Hannover 1910, kap. 4, s. 503–504. Kromě Juliána se o královských pomazáních zmiňuje např. protokol XII. toledského koncilu, srov. *Concilium toletanum duodecimum*, [in:] *Colección de cánones y de todos los concilios de la Iglesia de Espana*, ed. F. A. Gonzales, Madrid 1850, § 1, s. 454–455. (Novější edice Vidasova mi nebyla dostupná.) K tomu viz alespoň M. Enright, *Iona, Tara, and Soissons: The Origin of the Royal Anointing Ritual*, Berlin – New York 1985 (= *Arbeiten zur Mittelalterforschung* 17), s. 81–84, případně nověji Ch. Dartmann, *Die Sakralisierung König Wambas*, s. 39–57.

⁶⁵ Srov. J. Semmler, *Der Dynastiewechsel von 751 und die fränkische Königssalbung*, Düsseldorf 2003; *Annales regni Francorum*, ed. F. Kurze, MGH SRG 6, Hannover 1895, 751, s. 5–6.

⁶⁶ C. Brühl, *Fränkischer Krönungsbrauch und das Problem „Festkrönungen“*, *Historische Zeitschrift* 194, 1962, s. 265–326, zejm. 313–320.

⁶⁷ Srov. přehled korunovací ibidem, s. 321–326.

⁶⁸ Ibidem, s. 296–299, kde dovozuje, že pokud byl korunován Zventibold v Otcově přítomnosti, musel být korunován i jeho otec. Dále upozorňuje na možnost, že 6. leden uvedený jako *dies consecrationis* v listině Karla III. (DK III, 132), jenž není totožný s dnem jeho korunovace v Itálii, nejspíše odkazuje k jeho korunovací v Alemanii. Srov. C. Brühl, *Kronen- und Königsbrauch im frühen und hohen Mittelalter*, *Historische Zeitschrift* 234, 1982, s. 1–31, zde s. 15, 17–18, kde uvažuje nad možností, že na vzhodě zprvu nebyla součástí těchto rituálů pomazání.

pu vlády, ale spíše prostředek, jak upevnit vlastní legitimitu v určitých krizových momentech⁶⁹.

Omezený význam těchto nástupnických rituálů ještě v 9. století platí i pro anglosaské prostředí. Zpráva o Alfrédově údajném královském pomazání v Římě je nejspíše výsledkem pozdější reinterpretace jeho konfirmace⁷⁰, neboť jako první byl zřejmě korunován až jeho syn Æthelward r. 900⁷¹. Byť ona zpráva dokládá povědomost o pomazání jako o důležitém prostředku legitimizace v anglosaském prostředí koncem 9. století, lze význam tohoto zjištění rovněž obrátit, neboť svědčí také o tom, že Alfréd mohl ve stejné době jako Svatopluk vládnout jako král, aniž by byl býval pomazán a korunován.

Naopak v 11. a 12. století se množí zprávy o nástupnických rituálech sankcionovaných církví, případně o různých benediktích, a to nejenom ve francouzských hrabstvích a vévodstvích či na jihu Itálie, ale také např. v Polsku⁷². To ukazuje, že se standardní představa o nástupu vlády mezi 8.-11. stoletím podstatně změnila. Podobně jako v případě dalších přechodových rituálů⁷³ se také rituál spojený s nástupem vlády dostal pod bezprostřední kontrolu církve, a to bez ohledu na hodnost daného vládce. Na úspěchu církve jistě měla značný podíl snaha vládců na „periferii“ napodobovat

⁶⁹ Na to upozornila J. L. Nelson, *Inaguration rituals*, [in:] eadem, *Politics and ritual in early medieval Europe*, London 1986, s. 283–307, zejm. 292–294. První korunovační řád byl sepsán pro korunovaci Karla Holého jako lotrinského krále r. 869. Srov. eadem, *Hincmar of Reims on King-making: The Evidence of the Annals of St. Bertin, 861–882*, [in:] *Coronations: Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, ed. J. M. Bak, Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1990, s. 16–34.

⁷⁰ Janet L. Nelson, *The Problem of King Alfred's Royal Anointing*, [in:] eadem, *Politics and ritual in early Medieval Europe*, London – Ronceverte 1986, s. 309–327, zejm. 319–324.

⁷¹ *Anglo-Saxon Chronicles*, trans. M. Swanton, London 2000, 853, s. 64 dle winchesterského rukopisu. Srov. k postupnému ovládnutí nastolovacích rituálů církví J. L. Nelson, *The Problem of King Alfred's Royal Anointing*, s. 324–327.

⁷² H. Hoffmann, *Französische Fürstenweihen des Hochmittelalters*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 18, 1962, s. 92–119; Z. Dalewski, *Vivat princeps in eternum! Sacrality of ducal power in Poland in the earlier Middle Ages*, [in:] *Monotheistic Kingship: the medieval variants*, red. A. Al-Azmeh – J. M. Bak, Budapest 2004, s. 215–230.

⁷³ Pojem „přechodového rituálu“ nastolil a systematicky jej prozkoumal Arnold van Genep, *Přechodové rituály : systematické studium rituálů*, Praha 1997. K otázce „ovládnutí“ manželství církví viz např. Georges Duby, *Rytíř, žena a kněz: manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha 2003. Jedním z důležitých mezníků těchto církevních snah je např. spor o sňatek Lothara II. a Theudebergu. Podobné tendence můžeme sledovat v karolínském legislativě i v případě pohřbů.

centrum⁷⁴. I když tedy nemáme spolehlivou zprávu o tom, že Svatopluk absolvoval korunovací nebo dokonce pomazání, nemusí to bránit, abychom jej v dobovém kontextu nemohli jako krále chápat. Důvodem je však spíše jeho chování, a nikoli zmínky vrcholně a pozdně středověkých pramenů.

Bretaňské paralely

Zkusme se ještě podívat po možných soudobých analogiích na okrajích karolínského světa. Kromě dalších slovanských vládců, kteří podobně jako Moravané vstoupili v kontakt s Franky relativně nedávno, se nabízejí bretaňští vládci. Nosnost komparace naznačuje již protokol synody v Savonnières, jehož prostřednictvím se dovídáme o výtce, adresované biskupy franckými biskupům v Bretani, v níž je připomínáno, že Bretonci byli vždy poddáni Frankům a platili jim tribut⁷⁵. Není obtížné vidět v tom paralelu k pozdějšímu listu salcburského arcibiskupa Theotmara, jehož výtky vůči Moravanům

⁷⁴ Tato dichotomie není předem daná, vzniká právě prostřednictvím symbolické dominance, tedy přijetí nějakého vzoru na periférii.

⁷⁵ *Die Konzilien der Karolingischen Teilreiche, 843–859*, ed. W. Hartmann, MGH Conc. III, Hannover 1984, § 9, s. 460–461: *Ad episcopos siquidem Brittonum, qui se s contra auctoritatem a metropoli sua moliuntur discindere, synodus litteras secundum auctoritatem sacram dixit, quatenus ad suam metropolim redeant eique debito iure se sub dant nec a canonica et episcopali communione se segregent. Excommunicatis etiam, sicut sacrae decernunt regulae, nequaquam communicent, et Salomonem commoneant, ut promissam fidem glorioso regi Karolo observet et ipse et Brittones excommunicatis a communicantes ipsi se sacra communione non privent*. Srov. také s tím související synodní list bretonským biskupům, *ibid.*, s. 480–481, 481: *Ut consideret, quanto animae suae periculo Britanorum ' dominationem invaserit, cum domino nostro regi Karolo fidelitatem prius iuraverit. Ut recordetur gentem Britanorum Francis ab initio fuisse subiectam et statutum dependisse tributum; ac per hoc non dedignetur ad nuper omissam reverti consuetudinem*. Srov. *Nicolaï I. Papae epistolae variae*, ed. E. Perels, [in:] *Epistolae Karolini aevi* 4, MGH EE 6, Berlin 1925, č. 107, s. 619–622. Paměť na tento tribut uchovala i kronika 11. století prostřednictvím listu Mikuláše I., kde se Šalamouna upomíná, aby jej platil, srov. *La Chronique de Nantes*, ed. R. Merlet, Paris 1896 (= *Collection de Textes pour servir à l'Enseignement de l'histoire* 19), kap. 16, s. 51–57. Uvedená kronika je cenným pramenem, ne pro samotné dějiny 9. století, ale pro jejich reflexi ve století následujícím. Jak prokázal F. Lot, *Mélanges d'histoire bretonne*, 5, *Le Schisme breton du IXe siècle*, *Annales de Bretagne* 22, 1906, s. 414–452, 421–437 na rozboru kap. 11 a 27, autor kroniky znal *Gesta sanctorum Rottonensium* i *Vita Conwoionis abbatis*, avšak některé bretaňské vládcy hodnotil podstatně odlišně, přičemž jejich činy zasazoval do kontextu představ své doby.

byly podobné⁷⁶. Je rovněž příznačné, že ve spojení s Bretaní jsou často uváděna franská hrabata a markrabí, pověřená správou příhraničních oblastí, a následně také samotné Bretaně, již si vojensky podrobili⁷⁷. Oproti moravskému prostředí Bretaň nabízí podstatně bohatší soubor pramenů, včetně textů vzniklých přímo v Bretaně. Kromě narativních pramenů máme navíc k dispozici bohatý korpus listin, jež se vážou k tamnímu důležitému klášteru Redon.

Na rozdíl od Mojmírovců byla bretaňská knížata vládci určitého území, než dobře vyprofilovaného etnika – Bretaň byla pouhým regionem (*regio*), nikoli vlastí (*patria*)⁷⁸. Její vládci se pravidelně objevují na fóliích *Bertinských letopisů*, většinou jako nepřátelé Karla Holého – letopisec je převážně nahlíží jako osoby zapojené do většiny krizových situací během jeho vlády, na jejím počátku, kdy vystupují jako spojenci císaře Lothara, a také později⁷⁹, kdy se kloní k Ludvíku Němci⁸⁰. S tím souvisí jejich velmi úzké napojení na různé urozené klany, které spolu soupeří na západě Neustrie (Rorgonidé, Widonovci ad.). Právě tyto vazby vedly např. Nominoeho k tomu, aby spolu s hrabětem Lambertem přepadl a zabil jeho soupeře Rainalda v Nantes r. 843⁸¹. Podobně tomu bylo v letech 849–850⁸².

⁷⁶ F. Lošek, *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*, MGH Studien und Texte 15, Hannover 1997, s. 138–156. K jeho pravosti viz D. Třeštík, *Großmähren, Passau und die Ungarn um das Jahr 900. Zu den neuen Zweifeln an der Authentizität des Briefes der bayerischen Bischöfe an Papst Johann IX. aus dem Jahr 900*, *Byzantinoslavica* 59, 1998, s. 137–160.

⁷⁷ ARF 799, s. 108: *Wido comes qui in marcam Brittoniae praesidebat, una cum sociis comitibus Brittaniam ingressus totamque perlustrans in deditionem accepit; et regi de Saxonia reverso arma ducum, qui se dediderant, inscriptis singulorum nominibus praesentavit. Nam his se et etram et populum unusquisque illorum tradidit, et tota Britanniorum provincia, quod numquam antea, a Francis subiugata est.*

⁷⁸ Julia Smith, *Province and Empire. Brittany and the Carolingians*, Cambridge, New York 1992, s. 119. Z této knihy dále primárně vycházím.

⁷⁹ J. Smith, *Province and Empire*, s. 94–97. Srov. AB 844, s. 30, 31; *Chronicon Aquitanicum*, MGH SS 2, s. 843, 253.

⁸⁰ J. Smith, *Province and Empire*, s. 103–104. Srov. AB 854, s. 44; AB 858, s. 49, 50.

⁸¹ J. Smith, *Province and Empire*, s. 94. Srov. AB 843, s. 29; *La Chronique de Nantes*, ed. R. Merlet, kap. 6, s. 14–17, 14 – podle pozn. 27 tato pozdní kompilace zachycuje v daném případě text, který odpovídá zápisku z letopisů zapsaných v rkp. Angers BM 817, f. 135r–136r; III. 5, s. 201.

⁸² J. Smith, *Province and Empire*, s. 98; *Fragmentum Chronici Fontanellensis*, ed. G. H. Pertz, MGH SS 2, Hannover 1829, 849–850, s. 302–303.

Ani pozice vládce Bretagne však nebývala snadná – protože nestál v čele konsolidovaného území a nemohl se opřít o náležitý vládní aparát, často musel čelit opozici. Ne náhodou život mnohých z těchto vládců neskončil svůj z přirozených příčin, ale v důsledku vraždy. Ostatně v souvislosti s Karlovou porážkou u Ballonu 22. 11. 845 tvrdí Lupus, že se Karel pokoušel využit těch, kteří byli vůči Nominoemu nepřátelsky naladěni⁸³.

Vojenské střety střídaly chvíle míru, ale zajištění míru nebývalo zadarmo. Po další porážce u Jenglandu r. 851 proto Karel Erispooovi potvrdil vládu v Bretani a dal mu hrabství Rennes a Nantes i majetky v okolí Retz jako léna⁸⁴. O pět let později r. 856 se Karel Holý rozhodl omezit třecí plochy ve vztazích s bretaňským vládcem, a zároveň zlepšit postavení (a tím i spokojenost) svého nejstaršího syna Ludvíka Koktavého. Domluvil tedy sňatek mezi ním a Erispooovou dcerou, jež měla věnem dostat *regnum Neustrie* (!)⁸⁵. Těmito kroky si ovšem připadali ohrožení mocný Karlův spojenec Robert Silný, který od r. 852 ovládal oblasti mezi Tours a Angers, a také bratranec Erispoe Šalamoun, kterému Karel již dříve udělil třetinu držav jeho vládnoucího příbuzného⁸⁶. Právě Šalamoun se r. 857 nakonec rozhodl stávajícího vládce zavraždit

⁸³ *Lupi abbatís Ferrariensis epistolae*, ed. E. Dümmler, [in:] *Epistolae Karolini aevi* 4, MGH EE 6, Berlin 1925, č. 31, s. 39 : ...*Britanni, sibi praeter solitum dissidentes, regem nostrum Britanniam versus evocaverunt, ut pars, quae contra Nomenoium sentiebat, ad eum tuto deficeret*. Srov. *ibid.*, č. 83, s. 74–75. J. Smith, *Province and Empire*, s. 96–97. Srov. AB 845, s. 33; AF 845, s. 35; *Fragmentum Chronici Fontanellensis*, ed. G. H Pertz, 846, s. 302.

⁸⁴ AB 851, s. 41: *Respogius, filius Nomenogii, ad Karolum veniens, in urbe Andegavorum datis manibus suscipitur et tam regalibus indumentis quam paternae potestatis ditione donatur, additis insuper ei Redonibus, Namnetis et Ratense*. Jak upozornila J. Smith, *Province and Empire*, s. 110, pozn. 92, Prudentius porážku vůbec nezmiňuje, což velmi mnoho vypovídá o jeho tendenci. Srov. *Lupi abbatís Ferrariensis epistolae*, ed. E. Dümmler, č. 84, s. 75–77; *ibid.*, č. 114, s. 98.

⁸⁵ J. Smith, *Province and Empire*, s. 102–103. Srov. AB 856, s. 46, a zejména *Historia translationis corporum S. Ragnoberti et. Zenonis auctore Josepho sacerdote*, ed. J.-P. Migne, [in:] *Patrologiae Latinae cursus completus* 106, Paris 1864, sl. 891–906, zde kap. 18, sl. 904: *Quapropter villam quae vocatur Veteradomus veniens, venit ad eum ibi Brittonum Hilispogius princeps, cum filio praefati sublimissimi Karoli regis Hludovico nomine, ibidemque Hilispogius consilio proceribus Francorum nobilibus, Hludovico filio suo regnum Niustriae dedit, et in hac regni parte eum regnandum constituit, et in eodem placito ob maximae suae conjugis nobilissimae Hermentrudis devotionisque petitionem beatis confessoribus, veluti aliis plurimis sanctorum locis, largitus est ad servorum Dei ibidem Deo famulantium stipendia*. L. Levillain, *La translation des reliques de saint Austremonne à Mozac et le diplôme de Pépin II d'Aquitaine* (863), *Le Moyen Age* 17, 1904, s. 294–303, zejm. 302–303 klade sepsání této skladby mezi léta 867 a 877.

⁸⁶ J. Smith, *Province and Empire*, s. 101. Srov. AB 852, s. 41.

a dosedl na jeho místo⁸⁷; k němu se záhy připojil vévoda Robert, oba se tedy připojili k těm urozeným, kteří do země pozvali Karlova bratra Ludvíka Němce⁸⁸. Princ Ludvík byl před nimi nucen prchnout z Le Mans⁸⁹, aby se r. 862 později sám připojil k podobné vzpouře iniciované Guntfridem a Gauzfridem z klanu Rorgonidů a podpořené opět Šalamounem⁹⁰.

Vztah mezi bretaňskými knížaty a Karlem Holým ovšem pochopitelně nebyl primárně jakýmsi bojem za svobodu. *Bertinské letopisy* dosvědčují, že bretaňští vládci několikrát přijali své země od franckých vládců, byť rozšířené o sousední francká hrabství Rennes a Nantes⁹¹. Podobně tomu bylo r. 863, kdy s Karlem uzavřel mír Šalamoun, který od něj již kdysi dostal propůjčenu třetinu Bretaně⁹², a ke stávajícím územím, které ovládal již Erispoe, získal po vyplacení tributu a podrobení se další⁹³.

Vzájemné vztahy ovšem nebyly udržovány jenom prostřednictvím darů a propůjčování úřadů, případně uzavírání sňatků. Cenným nástrojem bylo rovněž vytváření „umělých“ příbuzenství, stavění rukojmí apod.⁹⁴. Již k r. 856 se dozvídáme, že Karel Holý označil Erispoe jako svého „compater“ a J. Smith se domnívá, že již při uzavření míru o pět let dříve se Karel stal kmotrem jeho syna⁹⁵. Podobně byl r. 873 Šalamounův syn Wigo poslán na Karlův dvůr, již ve svých dvanácti letech, aby mu složil přísahu věrnosti⁹⁶.

⁸⁷ AB 857, s. 48; *Hinkmari archiepiscopi Remensis epistolae*, ed. E. Perels, *Epistolae Karolini aevi* 6, MGH EE 8.1, Berlin 1939, č. 105, s. 51.

⁸⁸ J. Smith, *Province and Empire*, s. 103–104; AB 858, s. 49, 50.

⁸⁹ J. Smith, *Province and Empire*, s. 103–104; AB 858, s. 49, 50.

⁹⁰ AB 861, s. 55, 59. K jejím počátkům srov. J. Smith, *Province and Empire*, s. 101–102.

⁹¹ J. Smith, *Province and Empire*, s. 97. Srov. pozn. 93.

⁹² J. Smith, *Province and Empire*, s. 101. Srov. AB 852, s. 41.

⁹³ AB 863, s. 61–62: *Karolus rex Cinomannis civitatem adit indeque usque ad monasterium quod Interannis dicitur procedit. Ubi Salomon dux Brittonum cum primoribus suae gentis illi obviam venit seque illi commendat et fidelitatem iurat omnesque primores Britanniae iurare facit et censum illius terrae secundum antiquam consuetudinem illi exsolvit. Cui Karolus ob fidelitatis suae meritum partem terrae quae Inter – duas aquas dicitur et abbatiam Sancti Albini in beneficium donat. Gozfridum et Roricum atque Heriveum caeterosque qui ab eo nuper sicut et saepe defecerant recipit et cum indulgentia honoribus donat. Indequo Cinomannis revertitur et pascha Domini celebrat.*

⁹⁴ J. Smith, *Province and Empire*, s. 110–111, 111–114. Srov. obecně A. Angenendt, *Kaiserherrschaft und Königstaufer. Kaiser, Könige und Päpste als geistliche Patrone in der abendländischen Missionsgeschichte*, Berlin, New York 1984.

⁹⁵ *Ibid.*, s. 110–111. Srov. pozn. 103.

⁹⁶ Srov. AB 873, s. 124: *...Salomon filium suum nomine Wigon ad eum cum primoribus Brittonum missit; qui filius se Karolo commendavit et fidelitatem coram fidelibus suis illi iuravit.*

Je přitom nepochybné, že Nominoe a jeho předchůdci i následovníci usilovali o zvětšení své moci a prestiže. Nadřazenost a odstup franckých zpravodajů je dobře znát ze zprávy Astronoma, anonymního životopisce Ludvíka Pobožného: pyšný pokus Bretonců o neposlušnost a snaha nazývat králem svého vůdce musely skončit jejich porážkou a podrobením⁹⁷. Navázanost bretaňských vládců byla zřejmá z jejich politiky, odrážela se i v titulech, jimiž byli obdařováni: v jedné listině pro klášter Redon je Nominoe např. označen jako „missus”⁹⁸, víme také, že byl hrabětem ve Vannes, tedy v části bretaňské marky. R. 846 Prudentius poprvé označuje Nominoe titulem „dux”, což zřejmě odráží situaci brzy po uzavření míru, kdy byl Karel nucen uznat jeho vládu v Bretani výměnou za uznání své svrchovanosti⁹⁹. *Nantská kronika*, která je spíše pozdní reflexí, než spolehlivým pramenem pro dějiny 9. století, jej hodnotí krajně negativně, přisuzuje mu snahu zmocnit se franckých území a stát se králem¹⁰⁰, zatímco papeži Lvovi IV. vkládá do úst obranu franckých

⁹⁷ *Astronomi Vita Hludowici imperatoris*, ed. E. Tremp, MGH SRG 64, Hannover 1995, s. 386: *Post quae nuntiatur imperatori inobedientium protervia Brittonum, qui in tantam eruperunt insolentiam, ut unum suorum Marmanum nomine regem appellare ausi sint subiectio-nem que omnimodis recusarint. Ad quorum insolentiam ulciscendam imperator, undecumque aggregata militari manu, fines Brittonum aggrediens proficiscitur, habitoque Uenedis generali conventu, provintiam ingreditur et parvo tempore vel labore cuncta populat, donec interfecto Marmono, dum sarcinis immediatur castrensibus, a quodam regionum custode equorum nomine Choslo, tota cum eo Britannia victa succubuit et manus dedit, ad quascumque conditiones imperator vellet denuo servitura. Nam et obsides, qui et quanti visi sunt, dati atque suscepti et omnis terra secundum suam disposita voluntatem. Odlišně *Thegani gest Hludowici imperatoris*, [in:] *ibid.*, kap. 25, s. 214: *Tunc perrexit dominus imperator partibus Britannię cum exercitu, et ibi Murcomannus dux eorum interfectus est, et omnem terram illam a suę dicioni subegit. Inde regrediens invenit Irmingardam reginam febricitantem, quę non post multos dies obiit in pace.**

⁹⁸ *Cartulaire de l'Abbaye de Redon en Bretagne*, ed. A. de Courson, Paris, 1863 (= *Documents Inédits sur l'Histoire de France*), 834, č. 2, s. 2: „...ego, in Dei nomine, missus imperatoris Lodouici Nomine...”

⁹⁹ AB, 846, s. 34. Srov. dále zejména K. Brunner, *Fränkische Fürstentitel*, s. 263–272.

¹⁰⁰ *La Chronique de Nantes*, ed. R. Merlet, kap. 11, s. 32–33: *Nomenoius igitur valde superbus urbem Namneticam et Redonicam, ac etiam Cenomannense usque ad Meduanam invasit. His autem urbibus et territoriis nominatis in proprietate sua assumptis, fuit superior et excellentior; contemptoque jure Francorum regio, in corde suo cogitavit ut se regem faceret: multisque modis investigans, ut erat dolosus et fraudulentus, quomodo hoc abominabile institueret, reperit ut episcopus totius suae regionis, manu Francorum regia factus, aliqua seductione a sedibus suis expelleret, et alios, concessione sua constitutos, in locis illorum subrogaret; et, si sic fieri posset, faciliter per hoc ad regiam dignitatem ascenderet.*

práv¹⁰¹. Její autor ve svém líčení vychází primárně ze starší a Nominoemu podstatně více nakloněné legendy *Vita Conwoionis*, která sice také zmiňuje dar zlaté koruny papeži Lvovi IV., avšak o královských ambicích bretaňského vládce nic neví¹⁰². Zdrojem úvah o jeho ambicích je nejspíše špatně pochopená zmínka staršího pramene o daru koruny, jíž se pozdější autor automaticky spojil s královskou hodností. Jen o málo později táž pozdní kronika zmiňuje, že Karel tísněný ve válkách svým bratrem Lotharem poslal Erispoeemu korunu – zde se autor zčásti shoduje s výpovědí Prudentia z Troyes, který ho-voří „regalibus indumentis”¹⁰³.

¹⁰¹ Ibid., kap. 11, s. 33–34: *Cui papa respondit nunquam se audivisse, praedecessorum suorum temporibus, hanc minorem Britanniam reges / habuisse, nec in archivis Romanae ecclesiae reperisse; praesertim ex quo tempore Francia primum reges habuit, illa semper Britannia usque nunc illi subdita fuit : nec decebat Romanam ecclesiam contra fas et patrum statuta quaerere, ut regnum Francopum, tam valente herede, id est Karolo Calvo, ae nepote Karoli Magni, de potentia sua minueretur.*

¹⁰² *Vita Convoionis*, kap. 10, s. 183: *Eodem tempore transmisit Nominoe princeps coronam auream cum gemmis pretiosissimis donum beato Petro apostolo per virum venerabilem Gonnuoion, imperavitque ei ut peteret a beato Leone papa unum ex sanctis corporibus martyrum qui romanam aecclesiam post beatum Patrum apostolum rexerant.* Vzájemné styky mezi papežem Lvem IV. a Nominoemu dokládá *Lupi abbatis Ferrariensis epistolae*, ed. E. Dümmler, [in:] *Epistolae Karolini aevi* 4, MGH EE 6, Berlin 1925, č. 84, s. 76. K tomuto fenoménu v pozdější době srov. L. Reitinger, *Královské insignie z kláštera Pegau a „obětování korun”*, *Studia mediaevalia Bohemica* 4, 2012, s. 169–206.

¹⁰³ AB 851, s. 41: *Respogius, filius Nomenogii, ad Karolum veniens, in urbe Andegavorum datis manibus suscipitur et tam regalibus indumentis quam paternae potestatis ditione donatur, additis insuper ei Redonibus, amnetis et Ratense. Srov. La Chronique de Nantes, ed. R. Merlet, kap. 13, s. 42–44, zejm. 43–44: Nam rex Karolus, adhuc a bellis fratris sui Hlotarii, ut praedicatur valde oppressus et illas sedes ac etiam coronam regiam Herispogio viventi concessit habere. Audiens autem Actardus benignitatem et devotionem Herispogii, curiam ejus petiit, faciensque illi querimoniam calamitatis et miseriae ecclesiae suae, retulit quomodo post confusionem Normannorum de rebus suis despoliata erat et ad nihilum omnino redacta. Qui, auditis hujusmodi querelae sermonibus, restituit ecclesiae Namnetensi medietatem telonei Namneticae civitatis, ut sequitur. Srov. ibid., kap. 14, s. 45 a 48, kde se ve své údajně listině označuje jako „rex Britannicae”. K ní viz Arthur Giry, *Sur la date de deux diplômes de l’église de Nantes et de l’alliance de Charles le Chauve avec Erispoé*, *Annales Bretagne* 13, 1897/1898, s. 485–502. Sám Karel jej v současně vydané a pouze prostřednictvím pozdně středověkých opisů dochované listině označuje jako *compater et fidelis noster ...*, *cui siquidem marcam sive comintatum Nanneticum beneficiario jure haben(s)*, srov. ibid., s. 507. Novější edice *Recueil des actes**

Ze soudobých pramenů rovněž víme, že poté, co r. 867 Karel sjednal se Šalamounem mír¹⁰⁴, poslal mu údajně na jeho příkaz zlatou, drahokamy zdobenou korunu se všemi královskými paramenty¹⁰⁵. Mohlo by se jednat o tutéž sadu drahocností, jež Šalamoun následně daroval klášteru Redon (včetně zlaté sochy zdobené drahokamy, či zlaté koruny)¹⁰⁶. Julia Smith považuje tyto akty za osobní dary, nevidí v nich povýšení do královské hodnosti¹⁰⁷, v čemž se opírá o hodnocení *Vita Conwoionis*¹⁰⁸. Komplikovanost celé situace demonstruje fakt, že již r. 862 (máme-li věřit znění pozdějších

de Charles II le Chauve, Roi de France, 1 (840–860), ed. F. Lot, G. Tessier, Paris 1943, č. 181, s. 482 mi nebyla k dispozici.

¹⁰⁴ AB 867, s. 67–68: *Karolus, datis obsidibus, Paswithen, Salomonis legatum, Kalendis Augusti in Compendio suscipit et ei, vicario scilicet Salomonis, comitatum Constantini cum omnibus fiscis et villis regiis et abbatii in eodem comitatu consistentibus ac rebus ubicumque ad se pertinentibus, excepto episcopatu, donat et sacramento primorum suorum confirmat, et ex parte Salomonis a praefato ipsius vicario fidelitatis et pacis atque praestandi adiutorium contra inimicos suos sacramentum ea conditione suscipit, ut Salomon et filius eius cum his quae antea habebat hoc donum etiam habeant et Karolo ac filio eius fideles existant.*

¹⁰⁵ AB 868, s. 97: *Missum etiam Salomonis Brittonum ducis ibi obvium habuit, per quem Salomon illi mandavit; ut haut ipse pergeret ad expugnandos Nortmannos qui residebant in Ligeri, quia isdem Salomon cum valida manu Brittonum paratus erat illos adgredi, tantum ut adiutorium ex Karoli parte haberet. Ad quem idem rex praemittens Engelramnum camerarium et hostiariorum magistrum atque a secretis consiliarium suum cum corona auro et gemmis ornata, sed et cum omni paramento regio cultu exculto, Karlomannum, filium suum, diaconum et abbatem, cum scara vestigio, sicut Salomon ei mandaverat, misit, et inde Audriacam villam gratia venandi perrexit. Scara, quae cum Karlomanno a Karolo rege trans Sequanam missa, terram quidem vastavit, sed nullius utilitatis effectum ex Nortmannis, ad quos resistendum missa fuerat, faciens, iubente rege Karolo rediit; et sic unusquisque ad sua perrexit.*

¹⁰⁶ *Cartulaire de l'Abbaye de Redon*, č. 89, s. 67–68, 67 z 871: *...hoc est, statuam auream nostrae magnitudinis tam in altitudine quam in latitudine, cum lapidibus diversi generis, et mulum cum sella et freno et chamo, valentem per omnia .ccc. solidos; et coronam auream lapillis adornatam preciosis, .dcccc. solidos valentem, et .xxx. camsilas et .xxx. laneas drapas variis coloribus intertinctas, cum .xxx. cervinis pellibus, .lx. et paria pedaliū ad opus domesticorum vestri fidelium, et .ccc. solidos denariorum.*

¹⁰⁷ Srov. J. Smith, *Province*, s. 108–115. K. Brunner, *Fränkische Fürstentitel*, s. 270–273 napak uvažuje o keltských představách, připouštějících krále různé úrovně.

¹⁰⁸ Viz také *Vita Conwoionis II*, [in:] *The Monks of Redon: Gesta Sanctorum Rotonensium and Vita Conwoionis*, ed. C. Brett, *Studies in Celtic History* 10, Woodbridge 1989, s. 243: *Salomon rex appellatur. Quod non re vera esset; sed quia circulo aureo purpura concessione Caroli Augusti utebatur, idcirco hoc nomine censebatur.*

opisů) papež Mikuláš I. oslovil Šalamouna jako krále¹⁰⁹. V archivu kláštera Redon rovněž najdeme několik listin, v nichž se Šalamoun označuje jako král¹¹⁰. Nashromážděné příklady dokládají, že se stanovisko bretaňského vládce a krále Franků pochopitelně mohlo rozcházet: ostatně svědectví listin kláštera Redon není příznačně jednoznačné, neboť intitulace kolísá – někdy dokonce i v rámci jedné listiny¹¹¹.

Podobně nejednoznačné jsou prameny i z jiného důvodu: podíváme-li se na *Gesta Sanctorum Rotonensium*, zjistíme, že mniši kláštera Redon sice respektovali bretaňského vládce, ale vůbec se neostýchali žádat o laskavosti francké panovníky¹¹². Ostatně ti sami je mohli – pro nás snad překvapivě

¹⁰⁹ *Nicolai I. Papae epistolae variae*, ed. E. Perels, [in:] *Epistolae Karolini aevi* 4, MGH EE 6, Berlin 1925, č. 107, s. 620. List je znám kromě opisu v *Nantské kronice* také z pařížského rukopisu BNF 1458, avšak byl opsán až na sklonku 11. století, srov. *ibid.*, s. 261. Srov. *ibid.*, č. 119, s. 640 z 26. 5. 865. Oba dopisy pak bylo možno číst v turínském rukopise 903 z 12. století, srov. *ibid.*, s. 265. V témže souboru bychom našli i údajný list, kterým papež Mikuláš I. Viz *ibid.*, č. 127, s. 648.

¹¹⁰ *Cartulaire de l'Abbaye de Redon*, č. 21, s. 18, 11. 9. 868: ... *ante Salomonem regem tocius Brittanie...*; *ibid.*, č. 243, 194, 1. 8. 875: *Salomon rex Britanniae*; *ibid.*, č. 247, s. 199, 9. 7. 874: ...*quando voluit rex Salomon Romam ire, sed principes ejus non dimiserunt propter timorem Normannorum.*; *ibid.*, č. 257, s. 207, 10. 2. 872: *Salomon rex*. Srov. *ibid.*, č. 19, 17, 6. 2. 860: ... *anno principatus Salomonis in Brittaniam*; *ibid.*, č. 241, s. 189, 17. 4. 869: *Salomon, gratia Dei totius Britanniae magneque partis Galliarum princeps, ...*

¹¹¹ *Cartulaire de l'Abbaye de Redon*, č. 240, s. 187, 29. 8. 868: *Salomon, gratia Dei Brittanice provinciae princeps (sic)...*; *ibid.*, 188: „*Signum Salomon, regis Brittanice*; *ibid.*, s. 189: ...*regnante Karolo rege, anno .xi. dominante Salomone Brittaniam, primo anno apostolatus Adriani apostolici...* (i další, kde je datováno podle Karla, ovšem v menšině); Srov. i listinu pro průmyský klášter, dochovanou mimo bretaňský kontext v *Urkundenbuch zur Geschichte der jetzt die Preussischen Regierungsbezirke Coblenz und Trier bildenden mittelrheinischen Territorien, 1. Von den ältesten Zeiten bis 1169*, ed. H. Beyer, Koblenz 1860, č. 95, s. 99: *salomon gratia et beneficio dei dux et princeps Brittonum*.

¹¹² Srov. např. *Gesta Sanctorum Rotonensium*, [in:] *The Monks of Redon: Gesta Sanctorum Rotonensium and Vita Conwoionis*, ed. C. Brett, *Studies in Celtic History* 10, Woodbridge 1989, I. 8, s. 133: *Saluator humani generis discipulos alloquitur dicens: Reddite quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo. Similiter et Petrus apostolus in epistola sua nos admonet dicens: Sive regi quasi praecellenti, necnon et Paulus similiter docet dicens: Cui tributum, tributum; cui honorem, honorem. His sermonibus exhortatus est venerabilis Conuuoion, perrexitque ad palatium Ludouici imperatoris, qui tunc temporis exercitum ducebat in prouincia Aquitaniae, in territorio Limodiae, qui tunc consistebat in palatio in Cadrio monte. Cumque ante imperatorem exstitisset, rogavit eum pro Dei misericordia, ut daret ei adiutorium et locum commemoratum sanctum nomine Rotonum, et quomodo in eodem loco uitam posset proagare cum sanctis fratribus ibidem Deo mancipantibus.*

– k takovému jednání vybízet¹¹³. Vazby k francké říši prozrazují některé tamní listiny, jež nesou dataci podle let vlády franckých králů¹¹⁴.

Výsledky našeho rozboru postavení bretaňských vládců ukazují, že si na straně jedné vytvářeli silné vazby na franckou aristokracii včetně panovnické rodiny, jejíž dominantní postavení respektovali. Na straně druhé neváhali těchto vazeb využít při sledování vlastních zájmů, ať šlo o rozšiřování ovládaného území nebo posilování vlastní prestiže. Součástí těchto snah byly dary odznaků královské moci, jež si zřejmě obdarovaní vládců vykládali extenzivněji, než západofranští králové předpokládali. Cílené snahy o dosažení nezávislosti a královské koruny jsou však zřejmě důsledkem interpretace soudobých pramenů pozdějšími kronikáři. O korunovacích a pomazání totiž v soudobých pramenech neexistují doklady.

Kým byl tedy Svatopluk?

Vrátíme-li se k problému hodnosti Svatopluka, zjistíme, že na jeho začátku stály představy, jež předpokládaly v 9. století existenci jasně profilovaného království a osoby v jeho čele odlišené korunovací a pomazáním od dalších hodností. I když nástupnické rituály v té době ještě nebyly spojené s církví dostatečným odlišovacím znakem, bylo skutečně možné rozlišit nositele různých titulů. Nicméně svědectví o nich v případě Moravy vydávají pouze soudobé francké prameny. Věřit jim znamená podléhat jejich dikci, a tím i jejich perspektivě, podle níž byla Stará Morava oblastí podléhající moci franckého krále¹¹⁵. V této francké zájmové sféře se jiní králové vyskytovat nemohli, ale např. skandinávští jarlové, kteří korunovačním rituálem a pomazáním

¹¹³ Ibid., I. 10, s. 139: *In illo die tradidit supradictus Nominoe quartam partem plebis Bain sancto Saluatori et suis monachis pro anima Ludouici imperatoris, ita tamen ut ipse haberet mercedem donationis a Domino, praecepitque abbati ut statim pergeret ad supradictum imperatorem una cum misso suo nomine Uuoruuoret, profectusque est iterum uenerabilis Conuoiqn ad Ludouicum imperatorem, qui tunc morabatur in Teotone uilla.* Je ovšem třeba poznamenat, že jsme závislí na podání kláštera Redon.

¹¹⁴ *Cartulaire de l'Abbaye de Redon*, č. 240, s. 189.

¹¹⁵ Podobný případ je Bavorsko v 8. století, jež se také pozvolna vrací do gravitačního pole francké říše. Srov. P. Depreux, *L'intégration des élites aristocratiques de Bavière et de Saxe au royaume des Francs – crise ou opportunité?*, [in:] *Les élites au haut Moyen Âge. Crises et renouvellements*, red. F. Bougard, L. Feller, R. Le Jan, Turnhout 2006, s. 225–252.

neprocházel, jsou franckými prameny mnohdy označováni jako králové¹¹⁶. Pokud bychom tedy krále chápali jako relativně nezávislého vládce, mohli bychom takto označit Svatopluka (který se navíc mohl dovolávat mobilizačního potenciálu moravské identity), ovšem s vědomím, že klademe důraz na jeho perspektivu, a nikoli na její případné uznání Franky. I pro ně však byl zajímavým a váženým partnerem, jak svědčí praxe setkávání s východofranckými králi, případně fakt, že byl kmotrem Arnulfova syna.

Nicméně problém má svou druhou stránku – kulturně byli Moravané (respektive Bretonci), a zejména jejich vládci, napojeni na francké prostředí¹¹⁷. Navíc francké, a zejména bavorské elity byly propojeny s moravskými elitami sítí příbuzenských vazeb, ať již pokrevních nebo „umělých“¹¹⁸, a moravské elity se pravidelně zapojovaly do třenic mezi franckými elitami¹¹⁹. (To opět platí rovněž o bretaňských vládcích.) Identita a identifikace byly tedy komplikovaným fenoménem, neboť bylo možné být Frankem i Bavořem. Není tedy vyloučeno, že pro Svatopluka bylo někdy cennější dovolávat se vazeb k říši, než prostřednictvím etnicity zdůrazňovat svou odlišnost, zatímco jindy tomu bylo naopak – v okamžiku konfliktu totiž mohlo být naopak výhodné využít pro politické cíle potenciálu etnicity¹²⁰. Nemuselo se ovšem nutně jednat o cynický kalkul, jistě také záleželo, s čím byli Svatopluk a jeho Moravané v daném okamžiku konfrontováni.

¹¹⁶ AF 854, s. 44–45; ib., 857, s. 47.

¹¹⁷ Např. Š. Ungerman, *Schwertgurte des 9. bis 10. Jahrhunderts in West- und Mitteleuropa*, [in:] *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa*, red. J. Macháček, Š. Ungerman, Bonn 2011, s. 575–610.

¹¹⁸ Srov. pozn. 50, 94–95.

¹¹⁹ Srov. nověji příspěvek M. Wihody, „*Unius homuntii deiectio fit totius Europae contricio*“. *Druhý život mojmírovských knížat*, in: *Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi?* Red. J. Macháček, M. Wihoda. Praha 2016, 144–165, případně starší práce M. Mitterauer, *Slawischer und bayrischer Adel am Ausgang der Karolingerzeit*, *Carinthia* 150, 1960, s. 701–708; H. Dopsch, *Die Stifterfamilie des Klosters Gurk und ihre Verwandtschaft*, *Carinthia* 161, 1971, s. 108–110, 121.

¹²⁰ K politickému potenciálu etnicity, resp. jejího zdůraznění v pramenech merovejské doby srov. P. J. Geary, *Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages*, [in:] id., *Writing History: Identity, Conflict, and Memory in the Middle Ages*, red. F. Curta – C. Spinei, București – Brăila 2012, s. 1–18.

Svatopluk I – a prince or a king? The question of legitimizing Great Moravian princes in medieval and modern historiography

In the last decades, historians intensely discussed the status of the Moravian prince Svatopluk I (871–894). All of them shared the idea that there was a clearly recognizable kingship in the ninth century with anointed and crowned kings. But the Frankish annalists called the Scandinavian princes kings, even though they were neither anointed nor crowned. To believe Frankish sources, however, means to accept their perspective, where there was only place for the Carolingian kings and where the princes were only obliged to obey them. Yet, in reality, the princes of the Moravians often followed their own interests and were respected partners of the Frankish kings. Culturally and socially, however, the world of the Frankish, Bavarian and Moravian leaders were closely connected. Therefore Svatopluk I might have been in one moment, especially in the conflict with the East Frankish kingdom, an independent leader of the people from around the Morava River, Moravians, whereas in other situation, he might have presented himself as a member of the Frankish elites.

Translated by: David Kalhous

Doc. David Kalhous, PhD.,
Ústav Pomocných Věd Historických a Archivnictví,
Filozofická Fakulta, Masarykova Univerzita,
ul. Gorkého 63/14, 602-00 Brno,
david.kalhous@oeaw.ac.at